

APIE ESTETINĮ POREIKĮ

R. ZICKYTE-BARYSIENE

Kiekviena veiklos arba žinojimo rūšis vertinama pagal tai, kokius socialinius ar individualinius žmogaus poreikius ji tenkina, pagal funkcijas, kurias ji atlieka. Apibrėžiant estetiškos veiklos specifiką bei santykį su kitomis žmogaus veiklos rūšimis, svarbu išsiaiškinti šios veiklos prigimtį, jos poreikį.

Estetinė žmogaus veikla ir jos aukščiausia išraiška — meninė kūryba — mūsų literatūroje apibrėžiama kaip „neatskiriama sudėtinė žmoniškos dvasinės kultūros dalis, specifinė forma, kuria visuomeninis žmogus dvasiškai įsisavina ir pažįsta tikrovę“¹. Kokios gi yra šios ypatingos pažinimo formos? Ar būtinos žmoniškos kultūroje dvi pažinimo formos — mokslinis pažinimas ir estetiškas pažinimas?

Kaip žinoma, mokslinį žmogaus ir tikrovės santykį apsprendžia objektyvus tikrovės pažinimas. Pažindamas tikrovę tokią, kokia ji yra, žmogus gali keisti šią tikrovę, panaudoti objektyvias jos savybes, dėsningumus. Mokslinio pažinimo vertinimo kriterijus yra pažinimo objektyvumas. Kiekviena mokslinė tiesa turi atitikti realius daiktų ir reiškinių ryšius. Jeigu estetinė žmogaus kūryba taip pat yra savita žmogiškojo pažinimo forma, vadinasi, ir jai turėtų būti būdingi tie patys vertinimo kriterijai. Tačiau čia, taikant moksliniam pažinimui būtiną kriterijų — objektyvumą, paaiškėja, kad estetinė žmogaus kūryba yra nepilnavertė. Jokia estetinė žmogaus kūryba negali teikti tiek objektyvių žinių apie žmogų supančią realią tikrovę, kaip mokslinis pažinimas, vis giliau atskleidžiantis sudėtingiausius mikro ir makro pasaulio ryšius bei dėsningumus.

Vadinasi, remdamiesi šiais metodologiniais pagrindais, mes negalime paaiškinti svarbiausio: kodėl estetinė kūryba reikalinga, būtina. Šią problemą išspręsti mums menkai tepadeda ir mėginimas specifinį kūrybos poreikį apibrėžti ypatingu atspindėjimo objektu, kuris esąs nepasiekiamas moksliniam pažinimui. A. Burovas savo knygoje „Estetinė meno esmė“² estetinio pažinimo objektą mato žmoguje. Tačiau, nagrinėjant jau elementarius žmogaus estetiškos kūrybos faktus, paaiškėja, kad ne tik žmogus yra estetinio pažinimo objektas. Įvairūs gamtos, o tuo pačiu ir paties žmogaus darbo produktai įgauna estetinę vertę, tampa žmogaus estetinio pasitenkinimo objektu. Si Burovo koncepcija yra nepagrįsta, nes mokslas tyrinėja ne tik žmogų supančią aplinką, bet ir patį žmogų. Pata-

¹ *Философская энциклопедия*, т. 2, М., 1962, стр. 327.

² *А. Буров, Эстетическая сущность искусства*, М., 1956, стр. 87.

rojo tyrinėjimo rezultatas yra atskiros mokslo apie žmogų sritys — fiziologija, psichologija, sociologija, etika ir t. t.

A. Burovo koncepcija neatlaikė kritikos. Ją pakeitė „estetinių tikrovės savybių“ koncepcija. Šios ypatingos savybės, esą, ir apsprendžia estetinio pažinimo specifiką, jo objektyvumą. Tačiau, pripažindami, kad pati tikrovė yra estetiška, mes ją sudvasiname. Estetinės kūrybos specifiką aiškindamas ypatingomis „estetinėmis tikrovės savybėmis“, N. Tugarinovas savo knygoje „Apie kultūros ir meno vertybes“ pačiai tikrovei priskiria sugebėjimą jausti, mąstyti. „Dailininkas piešia nuotaikingą peizažą“. Jeigu jis tuo metu filosofuos: šią nuotaiką jaučiu tik aš, dailininkas, o pati gamta nuotaikos jausti negali, gamtoje yra būviai, o ne nuotaikos, tai jis norimos nuotaikos neperduos savo paveiksle. Jis turi jausti nuotaiką, „dvasią“ pačioje gamtoje“³.

Šitai suprantant estetines tikrovės savybes, visiškai netoli iki objektyviojo idealizmo išvadų, kurias ir padaro pastarosios krypties estetikoje atstovas N. Hartmanas. Jei gamta gali jausti, reiškia, ji turi kažkokią dvasinę esmę, kuri „gali būti pamatyta ir jutiminėje materijos formoje ir išgauta iš jos bet kuriuo metu, nes visame, kas yra pasaulyje, veikia gerai žinoma taisyklė, kad tik dvasinė esmė gali turėti dvasinį turinį“⁴. Šitai suprantant estetinę tikrovę, visiškai netoli ir iki išvadų, kurias savo laiku padarė Hegelis, matydamas estetinėje žmogaus kūryboje absoliučios idėjos savęs pažinimo rezultatą. Ši Hegelio absoliuti idėja nūdienėje interpretacijoje gali virsti visuomeniškai svarbia, žmogaus pažinimą apibendrinančia, vadinamąja estetinė idėja. Tačiau, jeigu ir bandysime paaiškinti estetinės kūrybos specifiką ypatinga estetinė idėja, tai turėsime ją konkrečiai apibrėžti. Hegelis pasitenkina tik šios estetinės idėjos, kaip idėjos, kuri gali būti išreikšta jutimine forma, apibrėžimu. Tačiau jau G. Plechanovas tiksliai pastebėjo, kad ne kiekviena visuomeniškai svarbi idėja gali būti išreikšta jutimine forma⁵. Čia nieko nepagalbės ir tai, kad estetinę idėją aiškinsime kaip racionalią žmogaus reakciją ir objektyviai, nepriklausomai nuo žmogaus egzistuojančią estetinę realybę. Tuo požiūriu estetinė idėja yra sudvasintos tikrovės rezultatas, kažkokių dvasinės esmės rezultatas, dvasinės esmės, sugebančios atitraukti nuo žmogaus vertinti save, mąstyti, jausti. Taigi estetinė idėja, kurią sąlygoja ypatingas atspindėjimo objektas, lieka neapibrėžta ir abejotina, kaip lieka neapibrėžtas ir abejotinas pats estetinio pažinimo objektas.

Kaip matome, estetinės kūrybos specifikos, jos socialinio poreikio problemos neįmanoma spręsti, remiantis vadinamosios gnoseologinės estetikos postulatais. Pripažindami, kad estetinė kūryba yra specifinė pažinimo forma, mes negalime apibrėžti nei šio pažinimo objekto, nei šį pažinimą išreiškiančios estetinės idėjos. Tuo pačiu mes negalime apibrėžti ir šios kūrybos specifinio poreikio, jos vietos tarp kitų žmogaus veiklos ir pažinimo sričių. Ir mums reikia pripažinti arba kitus šios kūrybos specifiką apsprendžiančius postulatus, kitą žmogaus ir visuomenės santykį su tikrove, išreikštą estetinėje žmogaus kūryboje, arba pripažinti šią problemą esant racionališkai neišsprendžiamą.

Vertybės kategorija šiuo metu tebėra sunkiai apibrėžiama. Tačiau vis labiau aiškėja, kad estetiniams reiškiniams aiškinti ji būtina. Šis būtinumas kyla jau tada, kai sprendžiama asmenybės ir ją supančios aplinkos santykio problema, kai kyla klausimas, koks yra santykis tarp subjekto ir tų objektyvių sąlygų, kuriose jis veikia. Sprendžiant subjekto-objekto pro-

³ В. Тугаринов, О ценностях культуры и искусства, Изд. Лен. университета, 1960, стр. 142—143.

⁴ Н. Гартман, Эстетика, М., 1958, стр. 136.

⁵ Г. В. Плеханов, Искусство и литература, М., 1948, стр. 394.

blemą, galima eiti nuo pirmojo prie antrojo ir nuo antrojo prie pirmojo. Kai einama nuo objekto prie subjekto, tai reiškia, kad subjektyvus atspindys nagrinėjamas kaip objekto apspręstas atspindys. Ar teisingas toks atspindys, priklauso nuo to, kiek objekto vaizdinys, susidaręs mūsų sąmonėje, atitinka patį objektą. Tai — mokslinis aspektas.

Tačiau gali būti ir kitas tyrimo aspektas. Mes galime tirti patį atspindį ne tik pagal tai, kiek jis atitinka objektyvią tikrovę, bet ir pagal tai, kaip subjektas reaguoja į atspindimą objektą. Tai reiškia, kad galima tirti, kiek objektas atitinka subjekto poreikius, interesus, tikslus. Tai vertybinis metodas. Vadinasi, tie patys objektai gali būti tiriami ir moksliniu, ir vertybiniu aspektu. Ir tai suprantama. Juo labiau, kad subjektas nėra pasyvus stebėtojas. Jis turi savo gyvybingą kūrybišką pradą, kuris leidžia jam suvokti jį supančią tikrovę tokią, kokia ji yra pati savaime, ir tokią, kokia ji yra jo kaip žmogaus atžvilgiu.

Estetinės kūrybos specifikos apibrėžimui itin svarbus yra vertybinis tyrimo aspektas. Konkreti estetinės kūrybos kaip vertybės analizė reiškia, kad estetinė kūryba analizuojama ne patį savyje, o priklausomai nuo subjekto, kuriam ji yra skirta, per šios sąveikos prizmę, kaip dialektinė objektyviai egzistuojančios estetinės medžiagos ir reakcijos į šią medžiagą vienybė. Šitoks tyrimo aspektas neprieštarauja ir marksistinės filosofinės minties metodologijai. „Viso ligšiolinio materializmo — įskaitant ir Feuerbachinį — pagrindinis trūkumas, — rašė Marksas savo tezėse apie Feuerbachą, — yra tas, kad daiktas, tikrovė, jutimiškumas imamas tik objekto forma, arba *stebėjimo* forma, o ne kaip *žmogaus jutiminė veikla, praktika*, ne subjektyviai.“⁶ Vertybinio santykio su tikrove būtinumą pabrėžė ir V. Leninas, teigdamas, kad „pilnutinis daikto „apibrėžimas“ turi apimti visą žmogaus praktiką ir kaip tiesos kriterijų ir kaip praktinį daikto ryšio su tuo, kas žmogui reikalinga, rodiklį“⁷. Šias mintis patvirtina ir elementarių estetinių faktų analizė.

Štai prieš mus gėlė — rožė. Šis mūsų stebėjimo objektas, atskirai paimitas, gali teikti mums turiningą mokslinę informaciją. Stebėdami ją, mes galime nustatyti jos struktūrines savybes, jos genezę. Mes galime žiūrėti į ją ir kitu (utilitariniu) aspektu, kaip į augalą, reikalingą kvėpalų pramonei. Galime pažymėti ir savybes, reikalingas šiam tikslui. Mes galime žiūrėti į rožę ir ją išauginusio sodininko akimis, matydami joje tas darbo sąnaudas ir tą pelną, kuris gali būti gautas, pardavus augalą. Galime į ją žiūrėti ir kaip į mylinčio žmogaus jausmų išraišką, kuri bus suprantama ir brangi šio jausmo objektui. Mes galime žiūrėti į šį augalą ir kaip į objektą, kuris savo objektyviomis savybėmis (sakysime, vainiklapių forma, kvapu) gali būti malonus kiekvienam žmogui. Vadinasi, į augalą gali būti žiūrima įvairiais požiūriais. Gali būti požiūris, nustatantis objektyvias rožės kaip augalo savybes, ir požiūris, nusakantis šių savybių santykį su žmogumi, šių savybių vertę atskiriems žmogaus poreikiams. Tačiau šitokie aspektai dar nieko bendra neturės su estetiniu žmogaus santykiu su tikrove, su jo išraiška estetinėje žmogaus kūryboje.

Imkime kitą dalyką — kraujolašą. Jis, kaip ir aukščiau minėtas augalas, gali būti analizuojamas įvairiais aspektais. Tačiau jis, atskirai paimitas, nesukels estetinės reakcijos. Ir štai šiuos du komponentus (rožę ir kraują) sujunkime vienoje meninėje kompozicijoje. Rožė ir ant jos vainiklapio nutiškęs kraujo lašas prie Buchenvaldo sienų. Kokią estetinę reakciją žmoguje gali sukelti ši viena meninė detalė! Nei rožė, nei kraujo lašas, kaip moksliskai jie bebūtų tiriami, negali sukelti žmoguje tokių

⁶ K. Marksas, Tezės apie Feuerbachą. Kn.: F. Engelsas, Liudvigas Feuerbachas ir klasikinės vokiečių filosofijos pabaiga, V., 1967, p. 56.

⁷ V. I. Leninas, Raštai, t. 32, p. 73.

jausmų, asociacijų, minčių, kurias jie sužadina, būdami estetinio reiškinių komponentais. Taigi objektyvios daiktų ir reiškinių savybės yra estetiškos ne pačios savaime. Jos tampa estetiškomis santykiuose su žmogumi, priklausomai nuo to, kiek jos išreiškia žmogišką esmę, žmogišką turinį⁸.

Norint suprasti meninės kūrybos specifiką, būtina į estetinį reiškinį pažiūrėti ne kaip į atspindį, o kaip į subjekto ir objekto sąveikos rezultatą, kaip į tikrovės vertinimo procesą, kuriame asociacijų, žmogaus kūrybiško mąstymo dėka gimsta naujos vertybės, apsprendžiančios ir pačios meninės kūrybos prasmę, jos socialinį poreikį.

I. Kantas estetinį reiškinį taip pat laikė subjekto ir objekto sąveikos rezultatu. Jis jau nedeterminuoja estetinio jausmo ypatingu tikrovišku objektu. Teleologinį objekto tikslingumą Kantas pakeičia subjektyviu tikslingumu. Kanto filosofijoje estetinė reakcija priklauso nuo subjektyvaus vertinimo. Šio vertinimo kriterijai Kanto filosofijoje yra susiję su ontologinėmis savimonės idėjomis. Tačiau šios idėjos yra tik transcendentinės vaizduotės kūriniai. Šių idėjų apspręsti estetinio vertinimo kriterijai tuo pačiu tegali būti tik subjektyvūs. Dėl to Kanto filosofijoje ir lieka neišspręsta pagrindinė skonio antinomija. Estetinis vertinimas, būdamas subjektyvus, turi ir visuotinę reikšmę. Kurgi šio visuotinumą, jo objektyvumą šaknys, jei pats vertinimas, o kartu ir šio vertinimo objektas priklauso tik nuo mūsų vaizduotės sukurtų idėjų žaismo?

Kanto mokyme suformuluotą skonio antinomiją sprendžia vėlesnioji filosofinė mintis, siekdama biologinėje projekcijoje surasti estetinį jausmą apsprendžiančius objektyvius pagrindus.

H. Spenseris estetinį jausmą supranta kaip biologinių organų žaismą. Tačiau šitokia biologinė projekcija atmeta estetinį jausmą kaip savęs suvokimo formą, kaip mąstymo apspręstą vertę.

Nūdienė idealistinė filosofija dėl to ir atsisako įveikti šią, kantiškąją, skonio antinomiją. Estetinio jausmo būtinumas laikomas tik subjektyviu būtinumu, o tuo pačiu estetinės kūrybos vertė — subjektyvia verte. Amerikiečių filosofas Dž. Santajana estetinį vertinimą supranta kaip instinkto sąlygotą jausmą. „Žodiniai vertinimai dažnai yra naudingi minties instrumentai, bet galų gale ne jie apsprendžia vertybę. Vertybės atsiranda iš būtinų mūsų gyvybinės reakcijos, iš iracionalios mūsų prigimties“⁹, — rašo Dž. Santajana, tuo pačiu prisipažindamas, kad jis bejėgis išspręsti estetinės žmogaus kūrybos visuotinumą ir būtinumą problemą.

Įveikti kantiškąją skonio antinomiją reiškia atsisakyti nuo pagrindinių idealistinės filosofijos prielaidų, sugriauti visą kantiškąją metafizinę sistemą. Estetinio jausmo objektyvumą tegalima įrodyti tik tada, kai įrodomas idėjų, apsprendžiančių šį jausmą, objektyvumas. Tačiau kaipgi šios idėjos ir jų apspręsti vertinimo kriterijai gali būti objektyvūs, jei

⁸ Ryšium su žmogiškos esmės objektyvavimo procesu (objekto sukūrimu) iki šiol neprarado reikšmės nuo J. Vinkelmano laikų įvestas terminas „estetinė realybė“. Juo pabrėžiama, kad meninėje kūryboje ne šiaip atspindima tikrovė, o ji praturtinama, „sukuriant papildomą tikrovę“. J. Vinkelmano terminas buvo įvairiai interpretuojamas. Idealistai, „iluzinio meno“ šalininkai, arba „grynosios vaizduotės žaismo“ kūrybinės teorijos šalininkai, pasinaudojo šiuo terminu, siekdami „estetinį pasaulį“ priešpastatyti tikrovei, įrodyti estetinės kūrybos subjektyvumą. Tačiau nei J. Vinkelmanas, nei švietėjiškos estetinės teorijos šalininkai (net Hegelis), perėmę šį terminą, nesuprato jo kaip kažko priešingo realiems visuomeniniams poreikiams, realiai socialinei tikrovei. Atvirksčiai, jie matė šioje „naujoje realybėje“ idėjinį pasaulio įprasminimą. Sitokią estetinę realybę, įkūnytą estetiniame objekte, matyt, turėjo galvoje ir Marksas, apibrėždamas estetinę kūrybą kaip estetinio-praktinio tikrovės įsisavinimo sritį.

⁹ Дж. Сантаяна, Природа красоты.— В сб. Современная книга по эстетике, М., 1957, стр. 242.

gu jie neturi atitiktis tikrovėje, jeigu ir pats subjektas yra tik savosios vaizduotės kūrinys?

Marxistinė filosofija tiek subjekto, tiek jo jausmų prigimtį paaiškina, remdamasi visuomeninio darbo proceso apspręstais objektyviais pagrindais.

Jau Hegelio estetikos paskaitose¹⁰ pareikšta mintis, kad žmogus gali „susidvejinti“ teoriškai ir praktiškai, kurdamas daiktus, kurie suteikia galimybę stebėti save šiuose savo sukurtuose objektuose.

Marxas šią Hegelio mintį interpretuoja materialistiškai. Teorinį ir praktinį žmogaus susidvejinimą apsprendžia praktinės veiklos būtinybė. Jokia praktinė veikla, joks darbo procesas neįmanomi be tam tikro žmogaus savęs ir tikrovės supratimo, t. y. be subjekto-objekto sąvokos. Darbo procesui būtina, kad žmogus sugebėtų vertinti tikrovę tokią, kokia ji yra jo kaip subjekto atžvilgiu. Bet koks darbo procesas reikalauja suprasti šio proceso tikslą, jo reikšmę. O šis supratimas taip pat neatskiriamas nuo tam tikros savimonės.

Vadinasi, praktiškai veikdamas, žmogus priešpastato save aplinkai, išmoksta suvokti save kaip subjektą. Šitokia savęs suvokimo būtinybė sąlygoja ir žmogaus estetinę veiklą — meno objektų kūrybą, kurioje jis vertina tikrovę kaip artimą sau, kaip žmogišką. „Tik daiktiškai įkūnytos žmogiškos esmės turtingumo dėka vystosi, o dažnai ir atsiranda pirmą kartą subjektyvių žmogiškų jausmų turtingumas: muzikinė klausa, jaučiantis formų grožį žvilgsnis, tai yra tokie jausmai, kurie gali teikti žmogišką džiaugsmą ir kurie teigia save kaip esminės žmogaus jėgos.“¹¹

Vadinasi, norint suprasti estetinę žmogaus kūrybą, būtina išsiaiškinti ne tik objektyvios tikrovės faktus, bet ir šių faktų vertinimo kriterijus, t. y. žmogaus savimonę apsprendžiančias idėjas ir jų dialektiką.

Kai kurie filosofai, remdamiesi mūsų amžiaus menine praktika, siekia įrodyti, kad estetiškas vertinimas nėra susijęs su subjekto mąstymu, jo racionalia išraiška — idėjomis. Tačiau tiek šią teoriją, tiek jos apibendrinamą meninę praktiką sąlygoja tas pats visuomeninis reiškinys — žmonių santykių susvetimėjimo procesas.

Atsiradus privatinei nuosavybei, darbo produktas atsisikiria nuo jo kūrėjo. Kuo daugiau fizinės ir dvasinės jėgos įdeda žmogus į darbo procesą, tuo skurdesnis darosi jis pats, tuo didesnę galimybę jis sudaro savo paties pavergimui. Tačiau šias socialinio gyvenimo sąlygas individas turi

¹⁰ Гегель, Лекции по эстетике. Книга первая. Соч., т. XVII, Госполитиздат, М., 1938, стр. 56.

Si Hegelio mintis mūsų estetinėje literatūroje siejama su pagrindine estetinės kūrybos egzistavimo sąlyga. Objektyvuojant žmogišką esmę, atsiranda galimybė žmogui stebėti savo esmę savo kūrybos objektuose. Tačiau, nurodant šią galimybę, dar neišsprendžiama tokios kūrybos, kuri tik ir skirta šios esmės išraiškai, būtinumo problema. Šis būtinumas mūsų estetinėje literatūroje įrodinėjamas, remiantis galimybės ir poreikio dialektika. A. Natevas savo knygoje „Menas ir visuomenė“ (M., 1966, p. 183) teigia, kad pats darbas vysto savo pagimdytas pirmines reikmes. Darbas, iš pradžių patenkinęs materialinius-fiziologinius poreikius, pradeda vystyti žmoguje poreikį „atskleisti save“, savo esmę savo sukurtuose produktuose. Tačiau A. Natevas estetinės žmogaus kūrybos socialinio poreikio analizėje jau nesilaiko tos pačios metodologijos. Darbas sudaro objektyvų ne tik atskiro žmogaus, bet ir visuomenės egzistavimo pagrindą, apsprendžiantį visuomenės materialinę-dvasinę struktūrą, žmonių santykių normavimo principus. Žmogus nėra laisvas nuo šių socialinių sąlygų poveikio, teisingiau, jis ir yra šių sąlygų produktas. Dėl to ir jo estetinio santykio su tikrove analizė turi remtis ne tik abstrakčia poreikio ir galimybės dialektika, bet ir konkrečia darbo organizavimo nulemtų socialinių sąlygų analize. Tą patį metodologinį nenuoseklumą, aiškinant socialinį estetinės kūrybos poreikį, randame ir G. Pospelovo, N. Korotkovo, L. Stolovičiaus darbuose, nagrinėjančiuose estetinio poreikio problemą.

¹¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, М., 1956, стр. 593.

priimti kaip būtinybė. Tik šio visuomeninio darbo proceso dėka jis ir egzistuoja kaip subjektas, kaip žmogus. Dėl to istorinėje praktikoje priklausomai nuo ekonominių santykių kinta vadinamoji „žmogaus esmė“, subjekto savimonė. Todėl kinta ir jo savimonės apspręsti tikrovės vertinimai. Net individo skausmas, mirtis estetineje realybėje suvokiami kaip būtinybė, grožis. Tačiau buržuazinėje epochoje abstrahuotam darbui jau būtini tokie žmonių bendravimo principai, kurie atmeta visas ankstesniųjų epochų sukurtas socialines vertybes, apsprendžiančias žmogaus savimonę. Visuomeniniai santykiai čia gali būti suprantami tik kaip santykiai tarp daiktų, kuriems negali būti taikomi jokie žmogiški santykių vertinimo kriterijai. Tam, kad šie ekonominiai santykiai virstų santykiais tarp žmonių, būtinas toks žmogaus tipas, kuris priimtų šiuos santykius kaip būtinus. Dėl to ir pasidaro populiarus pozityvistinis požiūris, savo logine analize griauantis visas žmogiškas vertybes.

Subjekto savimonės negali apspręsti tik kuri nors viena tikrovės interpretacija, kuri nors viena iliuzinio žinojimo sistema. „Žmogiškoji esmė“ kaip hipotetinė sąvoka gali būti įvairiai suprantama. Tačiau kiekviena epocha pasirenka jai svarbią žmogaus savimonę, t. y. tam tikrą jai būtiną žmogaus vietos tikrovės vaizdą supratimą. Kiekviena epocha išpopuliarina tas meninės kūrybos kryptis, kurios propaguoja jai reikalingą žmogaus ir tikrovės santykį, įgalina socialinę žmogaus kūrybą.

Skirtingos epochos skirtingai vertina meno objektus. Kiekviena epocha projektuoja į meno objektą savą žmogiškąjį turinį.

Vadinasi, marksistinė filosofija estetinių reiškinių — meno subjektų — socialinį poreikį aiškina būtinumu normuoti visuomeninius santykius. Meno objektai išreiškia visuomenės ekonominės struktūros apspręstą žmogaus savimonę, sudaro galimybę normuoti žmonių santykius. Šis toks meno objektų aiškinimas yra susijęs su materialistine žmogaus koncepcija. Jis neturi nieko bendra su idealistiniu subjekto kaip jo paties mąstymo, vaizduotės, logikos produkto supratimu. Taigi žmogaus esmę, jos dialektiką galima paaiškinti tik sociologinės analizės būdu. Jeigu mes atsisakytume sociologinio estetinių reiškinių tyrimo aspekto, materialistinės žmogaus koncepcijos, tai estetiškos kūrybos poreikio bei jos specifikos problemas vėl turėtume suvesti į antinomijas, kurias priėjo idealistinė filosofija, siekdama estetinį jausmą paaiškinti arba ypatingomis objekto savybėmis, arba ypatingomis mūsų sąmonės būsenomis.

N. Korotkovas savo straipsnyje „Estetinių vertinimo visuotinumai ir būtinumas“ estetinį jausmą aiškina kaip žmogaus sugebėjimą „jutiškai išskirti iš vientiso ansamblio (daikto, reiškinio) tokias savybes, kaip spalva, linija, šviesos-tamsos žaismas, arba tokius tipologinius suvokiamų savybių sutvarkymo būdus, kaip kontrastas, simetrija, proporcingumas“¹². Pagal jį, objekto savybės apsprendžia estetinę reakciją, kuri gali būti pavadinta estetiniu džiaugsmu. N. Korotkovas savo koncepcijoje iš esmės remiasi Kanto grožio kaip formalaus pažintinių jėgų žaismo supratimu. Tačiau šį jausmą jau sąlygojantis objektas. Šis požiūris visai neleidžia teigti, kad formalus, pažintinių jėgų apspręstas, žaismas yra visuotinis ir būtinas.

Naujoji filosofinė kryptis — struktūralizmas — savo tyrimo pagrindu ima estetinio suvokimo objektą — meno kūrinį, tuo determinuodama estetinį jausmą. „Savitas meninio vaizdo egzistavimo būdas (Seinsweise) tuo pačiu yra ir nepakartojama psichologinė, pažintinė techniškai formali ir kitokia šios kūrybos specifika“¹³ — rašo Emilis Steigeris. Tačiau struktū-

¹² Н. Коротков, Всеобщность и необходимость эстетического суждения. — «Философские науки», 1965, № 4, стр. 25.

¹³ E. Steiger, Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters, Zürich—Leipzig, 1939, S. 269.

ralistas E. Steigeris, puldamas „funkcionalistinį“ estetinio fakto analizės metodą, nagrinėjančią estetinio fakto specifiką ne paprastai, „uždaroje struktūroje“, o santykiyje su visuomenine tikrove, pats savo programinėje knygoje pripažįsta, kad neįmanoma išaiškinti šitokio kūrybos poreikio, determinuojant jį ypatingomis struktūrinėmis estetinio objekto savybėmis. Naujų argumentų, įrodančių estetinio jausmo priklausomybę nuo atspindimo objekto, nerasime ir N. Korotkovo koncepcijoje.

J. Davidovas savo straipsnyje „Karalius Edipas, Platonas ir Aristotelis“¹⁴ estetiškos kūrybos specifiką mato jos iliuziniame pobūdyje. Darbo procesas kaip nužmoginimo procesas ir sukeliąs šitokį iliuzijos poreikį. Atsiradus privatinei nuosavybei, iš darbo produkto kūrėjo atimama galimybė džiaugtis savo žmogiška esme darbo produkte. Estetinė realybė esanti tarsi prarastos darbo produktuose žmogiškos esmės kompensacija.

Si koncepcija negali paaiškinti estetiškos realybės būtinumo tokiomis socialinio gyvenimo sąlygomis, kai, suvisuomeninus gamybą ir jos produktus, žmogiškoji esmė gražinama produkte jos kūrėjui. Iš tų pačių metodologinių pagrindų savo laiku praktines išvadas padarė liūdnai pagarsėję darbininkiškos srovės estetikoje atstovai, meninius kolektyvus sujungę su komunalinio aptarnavimo įstaigomis, fizinio lavinimo institutais¹⁵. Tačiau tokia metodologija iš esmės prieštarauja pagrindinei Markso minčiai, kad subjekto vaizdinius apie save ir pasaulį nulemia ne pats darbo procesas, o šio proceso sąlygota visuomeninė ekonominė struktūra, t. y. būtinumas pagrįsti ekonominius žmonių santykius, juos normuoti.

E. Iljenkovas estetinį jausmą savo koncepcijoje determinuoja kūrybine vaizduotės veikla. Šioje koncepcijoje¹⁶ vaizduotė suprantama kantiška — ja prasme, kaip žmogaus žmogiškam vystymuisi būtinų idėjų kūrybos šaltinis: Estetinis reiškinys — meno objektas — E. Iljenkovo koncepcijoje jau yra tam tikrų idealių kriterijų apspręstas tikrovės vertinimas. Tačiau šie produktyvios vaizduotės apspręsti vertinimai virsta metafizinėmis „žmogiškais esmėmis“, „bendražmogiškais“ principais, nes jie nenagrinėjami sąryšyje su socialinėmis, ekonominėmis sąlygomis, nesiejami su būtinumu ekonominius santykius pagrįsti kaip vienintelius galimus ir žmogiškus.

Vadinasi, estetinio poreikio problema negali būti išspręsta, išanalizavus tik subjekto psichinę būseną. Pripažinus, kad yra ypatingos estetiškos būsenos, beliktų teigti, kad estetiškas reiškinys yra subjekto psichikos, jo biologinės prigimties sąlygojamas reiškinys. Šitoks požiūris neišsprendžia klausimo, ar estetiškas jausmas yra sociališkai būtinas.

Vien objekto analizė taip pat neišsprendžia estetinio poreikio problemos. Jeigu šitaip spręstume tą problemą, tai turėtume suteikti pačiai gamtai vertinimo galimybę, tuo pačiu pripažindami objektyviojo idealizmo postulatus.

Estetinės realybės poreikis gali būti suprantamas, tik istoriškai nagrinėjant žmogaus savimone ir ją apsprendžiančias vertybes. Marksistinė filosofija įgalina paaiškinti estетinių objektų socialinę vertę, jų formų kaitą, remiantis ne idealiomis prielaidomis, o realiai egzistuojančia žmonių praktine veikla. Ji išskiria objektyvų žmogaus jausmų, jo savimone apsprendžiančių idėjų, vertybių pagrindą — ekonominius visuomenės santykius.

¹⁴ Ю. Давидов, Король Эдип, Платон и Аристотель.— «Вопросы эстетики», 1964, № 1.

¹⁵ В. Арвагов, Искусство и производство, М., 1926, стр. 119.

¹⁶ Э. Ильенков, Об эстетической природе фантазии.— «Вопросы эстетики», 1964, № 6.

Senajame graikų mite¹⁷ kalbama apie skriaudą, kurią lengvabūdiški dievai padarė žmogui. Žvėrimis jie išdalijo viską — ir šiltus kailius, ir nagus, ir aštūrus dantis. O žmogui nepaliko nieko. Prometėjas pavogė iš dangaus ugnį, išmokė žmogų kalėti geležį, austi audeklus. Jis išmokė žmogų kurti objektus, kurie ir padeda jam išlikti tuo, kuo jis yra — žmogumi.

Su žmogaus gyvavimui reikalingų daiktų kūrimu marksistinė filosofija sieja meno objektų kūrybą, kurioje žmogus įtvirtina savo santykį su tikrove, būtiną socialinei žmogaus kūrybai.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1966 m. birželio mėn.

ОБ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ПОТРЕБНОСТИ

Р. ЖИЧКИТЕ-БАРИСЕНЕ

Резюме

Социальное значение эстетического отношения человека к действительности — одна из важнейших проблем современной эстетики. В статье рассматривается имеющаяся по этой теме литература, делаются определенные выводы. Эстетическая потребность связывается с процессом объективации человеческой сущности, которую определяет необходимость нормирования человеческих отношений. Эстетическое удовольствие понимается в статье как результат оценки близкой человеку действительности, как творчество реальности, необходимой для социального творчества человека.

¹⁷ Платон, Филеб. Полное собрание творений, т. IV, изд. «Academia», 1929, стр. 112.